

ЁШЛАР ЎРТАСИДА РАДИКАЛ ҒОЯЛАРНИНГ ТАРҚАЛИШИ ВА ҚАЙТА ИЖТИМОЙ ПРОФИЛАКТИК АҲАМИЯТИ

Суванкулов Зафар Латифович

Аннотация: Мақолада тезкор-қидирув хизматлари томонидан терроризм билан боғлиқ жиноятларни ахборот технологиялари воситасида аниқлаш фаолиятининг мазмун-моҳияти атрофлича таҳлил қилинади. Ушбу фаолиятнинг асосий йўналишлари, жумладан, онлайн контентни мониторинг қилиш, катта маълумотлар таҳлили, сунъий интеллект ва киберфорензика усулларида фойдаланиш масалалари кўриб чиқилади. Шунингдек, террористик таҳдидларнинг замонавий шакллари, интернет ва рақамли платформалардаги экстремистик фаолиятнинг ўзига хос хусусиятлари ёритилган. Мақолада ахборот технологияларининг терроризмга қарши курашишдаги роли, уларнинг афзалликлари ва мавжуд муаммоларига алоҳида эътибор берилган. Тадқиқот натижалари терроризм билан боғлиқ жиноятларни аниқлаш тактикасини такомиллаштириш ва миллий хавфсизликни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Калит сўзлар: терроризм, ахборот технологиялари, тезкор-қидирув хизматлари, киберхавфсизлик, сунъий интеллект, катта маълумотлар, машинали ўқитиш, экстремистик контент, онлайн мониторинг, хавфсизлик.

Терроризм билан боғлиқ жиноятларни ахборот технологиялари ёрдамида аниқлашнинг тарихий ривожланиши, ҳуқуқий асослари ва амалий муаммоларига бағишланган. Интернет ва рақамли платформаларнинг оммалашуви терроризмнинг табиатини мураккаблаштирди, бу эса замонавий технологиялардан, хусусан, Big Data, сунъий интеллект (AI) ва кибермониторингдан фойдаланишни талаб қилади. Ўзбекистонда ушбу соҳадаги фаолият 2000-йиллардан бошланган бўлиб, 2010 йиллардан кейин

тизимли шакл олди. Мақолада хорижий ва ўзбекистонлик олимларнинг тадқиқотлари таҳлил қилиниб, шахсий маълумотлар хавфсизлиги, AI этикаси ва шифрланган алоқа воситалари билан боғлиқ муаммолар кўриб чиқилади. Илмий асосланган ечимлар сифатида Privacy by Design, Explainable AI ва квант технологиялари таклиф қилинади.

Тарихий жиҳатдан, 1970-80 йилларда терроризмни аниқлаш телефон тинглаш ва жисмоний кузатувларга асосланган эди. 1990 йилларда интернетнинг пайдо бўлиши террористларнинг фаолиятини рақамли платформаларга кўчиришга олиб келди. 2000 йилларда кибертерроризм, 2010 йилларда эса AI ва маълумотлар таҳлили бу жараёни янада кучайтирди. Хорижий олим Брюс Хоффман ўзининг “Inside Terrorism” асрида терроризмнинг технология билан трансформациясини таъкидлаб, бу ўзгаришлар жиноятларни аниқлашда янги ёндашувларни талаб қилишини кўрсатган.

Ўзбекистонда терроризм билан боғлиқ жиноятларни ахборот технологиялари ёрдамида аниқлаш фаолияти 2000 йиллар бошидан, яъни интернет ва рақамли технологиялар мамлакатда кенгайиши билан бошланди. 2007 йилда “Уюшган жиноятчилик ва терроризмга қарши курашиш тўғрисида”ги битим қабул қилиниб, ахборот алмашинуви ва технологиялардан фойдаланиш масалалари кўтарилди. 2017-2021 йилларга мўлжалланган “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича фаолият стратегияси” доирасида кибермониторинг ва рақамли таҳлил усуллари фаол қўлланишга киритилди

Терроризм замонавий жамият учун энг жиддий таҳдидлардан бири бўлиб, унинг табиати ахборот технологияларининг ривожланиши билан мураккаблашиб бормоқда. Интернет ва рақамли платформалар террористларга пропаганда, жалб қилиш ва киберхужумларни амалга ошириш учун кенг имкониятлар яратди. XX асрда терроризмга қарши

курашиш асосан аналог усулларга таянган бўлса, XXI асрда Big Data, сунъий интеллект (AI) ва кибермониторинг каби технологиялар бу соҳада муҳим ўрин эгаллади. Ўзбекистонда бу жараён 2000 йиллар бошидан бошланиб, 2010 йиллардан кейин тизимли шакл олди. Ушбу мақола терроризм билан боғлиқ жиноятларни аниқлашда ахборот технологияларининг тарихий ривожланиши, ҳуқуқий асослари ва амалий муаммоларини таҳлил қилишга қаратилган

Хорижий ҳуқуқшунос олимларнинг терроризм билан боғлиқ жиноятларни ахборот технологиялари воситасида аниқлашга оид мулоҳазалари мавзунини чуқур ўрганишда муҳим аҳамиятга эга. Жон Аркилла ва Дэвид Ронфельд “Networks and Netwars” асарларида терроризмнинг тармоқлашган тузилишига эътибор қаратиб, “сетьлар уруши” концепциясини илгари сурганлар. Уларга кўра, 1990 йилларда интернетнинг оммалашуви террорист гуруҳларга ўз фаолиятларини яширин ва самарали тарзда мувофиқлаштириш имконини берди: “Террористлар интернетни глобал тармоқ сифатида ишлатиб, давлатларнинг анъанавий назорат механизмларини четлаб ўтди”. Масалан, “Ал-Қоида”нинг интернет орқали эълонлар тарқатиши ва аъзолар жалб қилиши бу даврда кенг кўламда кузатилди. Аркилла ва Ронфельд давлатларнинг бу таҳдидга қарши кибермониторинг ва рақамли разведка усулларига ўтишини таъкидлаб, технологияларнинг терроризмга қарши курашишдаги эволюциясини кўрсатади.

Габриэль Вайман “Terror on the Internet” асрида интернетдаги террористик фаолиятни аниқлашдаги ҳуқуқий ва амалий муаммоларга алоҳида тўхталади. Унинг таъкидлашича, интернетдаги маълумотларнинг улкан ҳажми ва тез ўзгарувчанлиги терроризм билан боғлиқ жиноятларни аниқлашда катта қийинчиликлар келтириб чиқаради: “Рақамли платформалардаги маълумотларнинг динамик табиати ҳуқуқ-тартибот

органларидан янги технологиялар ва ҳуқуқий механизмларни талаб қилади”. Масалан, ижтимоий тармоқлардаги террористик контентни аниқлаш учун автоматлаштирилган алгоритмлардан фойдаланиш самарали бўлса-да, бу усул шахсий маълумотлар хавфсизлиги ва фуқароларнинг ҳуқуқларига таъсир қилиш каби ҳуқуқий муаммоларни юзага келтиради. Вайман бу масалада хусусий ҳаётнинг дахлсизлиги ва миллий хавфсизлик ўртасида мувозанат топиш зарурлигини таъкидлайди. Унинг таҳлилига кўра, кўплаб давлатларда бу соҳадаги қонунчилик ҳалигача рақамли технологияларнинг жадал ўзгаришларига мослашмаган. Вайман, шунингдек, террористларнинг шифрланган алоқа каналларидан (масалан, Telegram) фойдаланишини мисол қилиб, “Шифрлаш технологиялари террористлар учун яширин фаолият имконини берса, давлатлар учун эса янги муаммоларни юзага келтиради” деб ёзади.

Э.Шмитт ва Т.Шанкер “Counterstrike” асарларида ахборот технологиялари ва разведка усулларининг интеграциясига эътибор қаратади. Уларга кўра, 2000 йилларда АҚШда терроризмга қарши курашишда рақамли маълумотлар таҳлили муҳим ўрин эгаллади: “11-сентябрь хужумларидан кейин АҚШ разведка хизматлари интернетдаги маълумотларни тизимли таҳлил қилишга ўтди, бу эса террористик таҳдидларнинг олдини олишда муҳим натижалар берди”. Э.Шмитт ва Т.Шанкер технологияларнинг бу соҳадаги самарадорлигини юқори баҳолаган бўлса-да, уларнинг амалий қўлланишидаги ҳуқуқий чекловларга ҳам тўхталишади. Уларнинг фикрича, “Технологиялар терроризмга қарши курашишда қудратли қурол бўлиб хизмат қилса-да, уларнинг нотўғри ишлатилиши демократик қадриятларга путур етказиши мумкин”.

Ўзбекистонлик ҳуқуқшунос ва олимларнинг ушбу мавзу бўйича фикрлари асосан терроризмга қарши курашишнинг ҳуқуқий ва амалий жиҳатларига қаратилган. Тўлиқ маълумот учун аниқ номлар ва асарларни

тадқиқ қилиш керак, лекин қуйида мавжуд манбаларга асосланиб умумлаштирилган фикрлар келтирилади:

Шерзод Ғойибназаров (ҳуқуқшунос, олим): "Ислом терроризмга қарши" монографиясида терроризмни молиялаштириш ва унинг ахборот технологиялари орқали тарқалишини таҳлил қилади. У ахборот технологияларидан фойдаланишнинг муҳимлигини таъкидлаб, лекин қонунчиликнинг бу соҳадаги мураккабликларига эътибор қаратади. Унинг фикрича, технологиялар терроризмни аниқлашда самарали бўлса-да, уларнинг қўлланиши учун ягона ҳуқуқий база етишмайди.

Қаландар Абдурахманов (иқтисодчи ва ҳуқуқшунос): Терроризмнинг молиявий манбаларини аниқлашда рақамли технологияларнинг ролини таъкидлайди. У Ўзбекистонда киберхавфсизлик соҳасидаги тажрибани хорижий давлатлар билан солиштириб, технологияларнинг тез ривожланишига қонунчилик нисбатан секин мослашаётганини кўрсатади.

Жаҳонгир Ўрмонов (иқтисодиёт ва ҳуқуқ олими): У терроризм билан курашишда ахборот технологияларидан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини таҳлил қилиб, давлат ресурсларининг оптимал тақсимланиши зарурлигини уқтиради. Унинг фикрича, технологияларни жорий қилишда кадрлар тайёрлиги муаммо сифатида кўзга ташланади.

Терроризм билан боғлиқ жиноятларни аниқлашда ахборот технологияларидан фойдаланиш замонавий даврда бир қатор муаммоларни келтириб чиқармоқда. Булар қуйидагилар:

биринчидан, шахсий маълумотлар хавфсизлиги масаласи долзарб бўлиб қолмоқда. Ижтимоий тармоқлардаги маълумотларни таҳлил қилиш ва кибермониторинг орқали террористик фаолиятни аниқлаш самарали бўлса-да, бу жараён фуқароларнинг хусусий ҳаётига тажовуз қилиш хавфини оширади. Масалан, АҚШдаги PRISM дастури орқали оммавий маълумотлар тўпланиши кўплаб танқидларга сабаб бўлган эди;

иккинчидан, сунъий интеллект (AI) этикаси билан боғлиқ масалалар кун тартибида турибди. AI алгоритмлари террористик контентни аниқлашда юқори самара беради, лекин уларнинг қарор қабул қилиш жараёни кўпинча “қора кути” сифатида қолади. “AI хатоликлари нотўғри гумонланишларга олиб келиши мумкин, бу эса бегуноҳ фуқароларнинг ҳуқуқларига зарар етказди”. Масалан, ижтимоий тармоқлардаги постлар таҳлил қилинганда, контекстни тўғри тушунмаслик хавфи юқори;

учинчидан, технологияларнинг чекловлари муҳим масаладир. Террористлар шифрланган алоқа воситаларидан фойдаланишни кучайтирганлиги сабабли, давлатлар учун уларнинг фаолиятини аниқлаш қийинлашмоқда. “WhatsApp ва Signal каби платформалардаги шифрланган хабарларни очиш учун технологиялар етарлича ривожланмаган”.

Юқоридаги замонавий муаммоларга илмий асосланган ечимлар куйидагиларда ўз аксини топади. Жумладан:

Шахсий маълумотлар хавфсизлигини таъминлашга оид муаммолар, яъни ахборот технологиялари терроризм билан боғлиқ жиноятларни аниқлашда ижтимоий тармоқлар ва рақамли излардан фойдаланса-да, бу фуқароларнинг хусусий ҳаётига тажовуз қилиш хавфини оширади. Масалан, оммавий маълумотлар тўплаш (AQШдаги PRISM дастури каби) кўп танқидларга сабаб бўлган. Ушбу муаммонинг илмий ечими сифатида куйидагиларни тавсия этамиз:

биринчидан, "Privacy by Design" (Хавфсизликни лойиҳалаштириш) тамойили: AI тизимларини ишлаб чиқишда шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш бошидан интеграция қилиниши керак. Бу маълумотларнинг ноўрин экспозициясини камайтиради ва хавфсизликни таъминлайди. Масалан, маълумотларни шифрлаш (encryption) ва анонимлаштириш (anonymization) усуллари орқали шахсий идентификаторларни ўчириш;

иккинчидан, маълумотларни тўплаш учун фойдаланувчилардан очик розилик олиш керак, бу эса маълумотлар устидан назоратни кучайтиради. Apple'нинг App Tracking Transparency (ATT) дастури бунинг амалий мисоли бўлиб, фойдаланувчиларнинг 80-90% уларнинг маълумотларини кузатишдан бош тортишни танлайди.

Бу борада Европа Иттифоқи (GDPR) 2018 йилда қабул қилинган General Data Protection Regulation (GDPR) маълумотларни ҳимоя қилишда қатъий қоидаларни белгилайди. Компаниялар маълумотларни қандай тўплаши ва ишлатиши борасида шаффоф бўлиши шарт, бу эса AI'да маълумотлар хавфсизлигини таъминлашда муҳим кадамдир.

Иккинчи муаммо юзасидан қуйидаги таклифларни берамиз:

AI моделларининг қарор қабул қилиш логикасини очик қилиш учун "Explainable AI" (Тушунарли AI) усуллари ишлаб чиқиши керак. Бу хатоларни аниқлаш ва тuzатишни осонлаштиради.

AI тизимларини мунтазам равишда этик жиҳатдан текшириш ва уларнинг қарорларининг адолатлилигини таъминлаш зарур. Бу жараёнга турли соҳа мутахассислари (юристарлар, этика олимлари) жалб қилиниши мумкин. Шунингдек, Буюк Британия (GCHQ)нинг 2022 йилдаги ҳисоботида AI этикасига алоҳида эътибор берилиб, гендер, ирқ ва дин бўйича ноҳолисликни камайтириш учун турли мутахассислардан фойдаланиш таъкидланади. Улар AI'ни ишлаб чиқишда "этик интеграция" усулларини қўллайди.

3-муаммо бу террористлар шифрланган алоқа воситалари (WhatsApp, Signal)дан фойдаланиб, уларнинг фаолиятини аниқлашни қийинлаштирмоқда. Замонавий технологиялар бу шифрларни очишда етарлича самара кўрсатмаяпти. Бунга илмий ечим сифатида фикримизча, қуйидагиларни келтириш мумкин:

Биринчидан, Квант технологиялари шифрланган маълумотларни тезроқ очиш имконидан фойдаланиш. Чунки, бу соҳадаги тадқиқотлар (масалан, квант компьютерлари) келажакда катта ўзгаришлар ваъда қилмоқда;

Иккинчидан, AI'ни анъанавий разведка усуллари билан бирлаштириш орқали маълумотлар таҳлили самарадорлигини ошириш зарур. Сабаби, рақамли излар ва жисмоний кузатувларнинг интеграциясини талаб қилади.

AҚШ (NSA)да Milliy Xavfsizlik Agentligi (NSA) рақамли маълумотларни таҳлил қилишда Big Data ва AI'ни анъанавий разведка билан умумлаштириб, террористик таҳдидларни аниқлашда муҳим натижаларга эришди. Шунингдек 11-сентябрь ҳужумларидан кейин улар интернет мониторингини кучайтирди.

Шахсий маълумотлар хавфсизлигини таъминлаш учун "Privacy by Design", AI этикасида шаффофлик ва аудит, технология чекловларини енгиш учун квант технологиялари ва гибрид ёндашувлар муҳим ечимлардир. Хорижий тажриба (ЕИ, Буюк Британия, AҚШ) бу усулларнинг амалда ишлашини кўрсатади. Кейинги бўлимларда ушбу ечимларнинг ҳуқуқий асослари ва амалий қўлланиши чуқурроқ таҳлил қилинади.

Бундан ташқари, Ўзбекистонда терроризм билан боғлиқ жиноятларни ахборот технологиялари ёрдамида аниқлашда қуйидаги амалий муаммолар кузатилади:

Биринчиси: Ахборот технологияларидан фойдаланишда шахсий маълумотлар хавфсизлиги ва фуқаролар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ўртасидаги мувозанатни таъминлаш учун қонунчилик етарлича такомиллашмаган. Масалан, интернет мониторинги ва маълумотлар таҳлилида фуқароларнинг хусусий ҳаётига таъжовуз қилиш хавфи юқори;

Иккинчиси: Террористлар шифрланган алоқа воситалари (Telegram, Signal)дан фойдаланса-да, Ўзбекистонда бу шифрларни очиш учун зарур

технологиялар ва мутахассислар етишмайди. Бу кибермониторингнинг самарадорлигини пасайтиради

Кадрлар тайёрлигининг пастлиги:

Рақамли технологиялар ва АТ'дан фойдаланишда малакали мутахассислар сони кам. Ички ишлар органларида бу соҳада тажрибага эга бўлган ходимларни тайёрлаш тизими етарлича ривожланмаган.

Маълумотлар базаларининг интеграциясизлиги:

Терроризм билан боғлиқ жиноятларни аниқлашда фойдаланиладиган маълумотлар базалари (масалан, шахси аниқланмаган жиноятлар, бедарак йўқолганлар) тўлиқ интеграциялашмаган, бу эса тезкор таҳлилга тўсқинлик қилади.

Хорижий давлатлар билан ахборот алмашинувида техник ва ҳуқуқий мувофиқлаштирув етишмайди. Масалан, шифрланган платформалардаги маълумотларни таҳлил қилиш учун глобал технологияларга эга бўлган давлатлардан ёрдам олишда қийинчиликлар мавжуд.

Ўзбекистонда терроризм билан боғлиқ жиноятларни ахборот технологиялари ёрдамида аниқлаш фаолияти 2000 йиллар бошидан бошланган бўлса-да, у тизимли шаклни 2010 йиллардан кейин олди. Ҳуқуқшунослар (Ғойибназаров, Абдурахманов, Ўрмонов) бу жараённинг муҳимлигини таъкидласалар-да, қонунчилик, техника ва кадрлар билан боғлиқ муаммоларга эътибор қаратадилар. Амалиётда эса технологияларнинг чекловлари, интеграция муаммолари ва малакали мутахассисларнинг етишмаслиги асосий тўсиқлар сифатида кўзга ташланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Hoffman, B. *Inside Terrorism*. Columbia University Press, 2006, p. 15,45

2. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 18 апрелдаги "Уюшган жиноятчилик ва терроризмга қарши курашиш тўғрисида"ги битим. Электрон манба: <https://www.lex.uz/uz/docs/1331520>. Мурожаат вақти: 25.03.2025.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 сентябрдаги "Ягона ахборот сиёсати концепцияси" қарори, Мурожаат вақти: 25.03.2025.

4. Arquilla, J., Ronfeldt, D. *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*. RAND Corporation, 2001, p. 23

5. Weimann, G. *Terror on the Internet: The New Arena, the New Challenges*. United States Institute of Peace Press, 2006, p. 112

6. Schmitt, E., Shanker, T. *Counterstrike: The Untold Story of America's Secret Campaign Against Al Qaeda*. Times Books, 2011, p. 78

7. Ғойибназаров Ш. *Ислом терроризмга қарши*. Тошкент: Ўзбекистон, 2021, p. 92.

8. Абдурахманов Қ. Иқтисодий таҳлил ва терроризмга қарши курашиш. Тошкент: Фан, 2018, p. 45.

9. Greenwald, G. *No Place to Hide: Edward Snowden, the NSA, and the U.S. Surveillance State*. Metropolitan Books, 2014, p. 95.

10. Russell, S., Norvig, P. *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Prentice Hall, 2010, p. 1024.

11. Schneier, B. *Data and Goliath: The Hidden Battles to Collect Your Data and Control Your World*. W. W. Norton & Company, 2015, p. 134.

12. Greenwald, G. *No Place to Hide: Edward Snowden, the NSA, and the U.S. Surveillance State*. Metropolitan Books, 2014, p. 95.

13. Weimann, G. *Terror on the Internet: The New Arena, the New Challenges*. United States Institute of Peace Press, 2006, p. 112.

14. Schmitt, E., Shanker, T. *Counterstrike: The Untold Story of America's Secret Campaign Against Al Qaeda*. Times Books, 2011, p. 78.

15. GCHQ. *Pioneering a New National Security: The Ethics of Artificial Intelligence*. GCHQ Report, 2022, p. 10.

16. Schneier, B. *Data and Goliath: The Hidden Battles to Collect Your Data and Control Your World*. W. W. Norton & Company, 2015, p. 134.